

İNGİLİZ-YUNAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA
19. YÜZYILDA GUNBOAT DİPLOMASİ
-Don Pacifico Örneğinde-

SONGÜL ÇOLAK* - METİN AYDAR**

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca diplomasi, toplumlar arası münasebetlerin ortaya çıkmasında ve icra edilmesinde her zaman önem arz etmiştir. Zira her devlet, milli menfaatlerine uygun olarak tasarladığı dış politika amaçlarını harekete geçirmek için diplomasiye başvurmak zorunda kalmış ve kalmaktadır. Bir kavram olarak diplomasi, Antik Yunan'da devlete ait resmi belgelerin muhafaza edilmesini, düzenlenmesini, diğer devletler ile gerçekleştirilen antlaşmaların aydınlığa kavuşturulmasını ve tüm bunları icra eden bürokratik işleyişi ifade eder. Bu terimin belli temsilciler vasıtasıyla uluslararası ilişkilerin yürütülmesini ihtiva eden yeni bir anlama kavuşması ise uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir¹. Ortaya çıktığı ilk dönemlerden günümüze değin bir aracı konumuna sahip olması nedeniyle diplomasi, bir devlet için dış politikanın vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bu bağlamda siyasi bir gücün temsilcisi durumunda olan yönetimler, ilk olarak milli menfaatlerini düşünmekte ve amaçlarını buna göre kararlaştırmaktadırlar.

Diplomasi uzmanları, diplomatik uygulamaların geçmişini çok eski tarihlerle götürmekle beraber, bir kavram olarak diplomasinin, 18. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlandığını ileri sürmektedirler². Zira ilk dönemlerde arşivlerle uğraşma manasına gelen diplomasi terimi, bununda dışında, uluslararası ilişkilerin

* Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, doggul70@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat/TÜRKİYE, metinaydar91@hotmail.com

¹ Harold Nicolson, *Diplomasi*, çev. Mete Ergin, Altın Yayınları, İstanbul 1970, s. 31.

² Halvard Leira, "A Conceptual History of Diplomacy", Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, Paul Sharp (Ed.), *The SAGE Handbook of Diplomacy* içinde (28-38), SAGE Publications Ltd, London 2016, s. 28.

yürütülmesi anlamında literatüre ilk defa 1796'da İngiliz devlet adamı ve yazarı Edmund Burke ile girmiştir. Burke, bu tarihte, diplomasiyi “*devletlerarası ilişkiler ve görüşmelerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktik*” manasında kullanmıştır³.

Sabit ve tutarlı bir dış siyasetin takip edilmesi ve uygulanması olanağının zor olduğu ileri sürülebilir. Nitekim her alanda olduğu gibi, diplomasi de çeşitli dönüşümlere uğramış ve değişik zamanlarda farklı uygulamalar ile yürütülmeye devam etmiştir. Şüphesiz, devletlerin çıkarlarını koruma tarzları, diplomasiinin değişim geçirmesinde etkili olan faktörlerin başında gelmektedir. Tarihi süreçte diplomasiinin uğradığı değişimlere bakıldığında; 18. yüzyılda başlayan klasik diplomasi kapsamında daha çok sınırlı sayıda siyasal birimin yer aldığı görülmektedir. Örneğin 1648'de sınırları iyi tespit edilmiş 12 devletin varlığı söz konusudur ve bu durum, çoğunlukla devletlerarasındaki çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasını sınırlandırmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda, bağımsız devletlerin sayılarının giderek artması, bu devletlerin birbirlerine karşı politik, ekonomik ve askeri bağımlılığını ortaya çıkarmış, devletlerin iç ve dış siyasetleriyle ilgili aldıkları kararları etkileyen önemli bir faktör olmuş, ileride yaşanacak çatışmalara zemin hazırlamıştır. Netice itibariyle bu gelişmeler, karşılıklı görüşmeler şeklinde süren diplomasiinin niteliğinin değişim geçirmesine ön ayak olmuştur.

Uluslararası düzendeki gelişmelerle birlikte ortaya çıkan sorunların çözümünde yaşanan güçlükler ek olarak ekonomik, teknolojik ve bilimsel gelişmeler de çok taraflı diplomasiinin meydana gelmesi ve uygulama sahası bulmasında önemli bir paya sahiptir⁴. Ne var ki, çok taraflı diplomasiinin ortaya çıkmasının uzun bir süreç içerisinde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Sömürge öncesi dönem incelendiğinde, diplomasiinin temel amacının, Avrupa'da güç politikası çerçevesinde bir ülkenin etkisini tesis etmek olduğu görülmekte ve doğal olarak tüm diplomasi kurumu bu amacı gerçekleştirmeye hizmet etmekteydi⁵. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında değişim geçiren diplomasi, Avrupa siyasetinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir çizgideydi. Fransız devrimi, Napolyon savaşları, Almanya'nın birleşmesi, Metternich ve Bismarck gibi şahsiyetlerin siyasi bakımdan sahneye çıkması, çağdaş Avrupa'nın yüzünü değiştirdi ve daha geniş tabanlı bir diplomasiinin oluşmasında etkili oldu⁶.

³ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 13.

⁴ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık, Bursa 2009, s. 360.

⁵ B. Sen, “Diplomacy in the Historical Perspective and Third World”, *Turkish Yearbook of International Relations*, No. XVI, Ankara 1976, s. 75.

⁶ B. Sen, a.g.m., s. 79.

Ulusal güç unsurlarının etkin bir biçimde kullanıldığı göz önüne alındığında, ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin her zaman önem taşıdığı bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir devletin ulusal gücü değerlendirmeye tabi tutulduğunda, güvenliğin esas dayanağı durumunda olan askeri kuvvetler oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda, işlevleri bakımından ele alındığında, bir ülkenin sahip olduğu donanma gücü ayrı bir önem teşkil etmektedir. Nitekim siyasi diplomasi olarak isimlendirilen ilişkiler içerisinde denizcilik ya da diğer bir deyişle donanma, özellikli alanlardan biridir. Ülkelerin sahip oldukları donanmaların büyüklüğü ve olgunluğu başlı başına bir güç göstergesidir. Öyle ki, donanmalara bağlı gemiler, gittikleri yerlerde ülkelerinin topraklarını temsil etmektedirler⁷. Bu özellikleri ile bir ülke donanmasının, ulusal çıkarları koruma amacıyla rakip devletler arasında caydırıcı bir unsur olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Uluslararası sahada uygulanagelen ve donanma gücünün de önemli katkılar sunduğu diplomasi ve uzantıları konusunda yoğun ve kapsamlı çalışmaların yapılması önemli bir ihtiyaçtır. Tarihi süreçte meydana gelen diplomasi uygulamalarının örneklendirilmesinin de yararlı olacağı muhakkaktır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, 19. yüzyılda örneklerine sık rastlanan “*Gunboat diplomasi*”nin⁸ uluslararası ilişkilerde nasıl kullanıldığını bu konuya iyi bir örnek teşkil eden “*Don Pacifico*” meselesi bağlamında ele almak ve bu meselenin uygulanışı bakımından tam anlamıyla bir abluka olup olmadığını ortaya koymaktır.

Çalışmada ana kaynak olarak, 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere’de dış işleri bakanlığı görevini yürüten Lord Palmerston’a ait 25 Haziran 1850 tarihli bir parlamento konuşmasını ihtiva eden elyazmadan istifade edilecektir⁹. Lord Palmerston’a ait konuşmayı içeren bu elyazma, gunboat diplomasinin uygulanışı ve sonuçlarının yanı sıra, bir devletin uygulamış olduğu ablukanın mahiyetini ortaya koyması bakımından da bilgiler sunmaktadır.

⁷ Aygül Ernek Alan, “Propaganda Aracı Olarak Ganbot Diplomasi” Gürdal Ülger (Ed.), *Propaganda Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler* içinde (83-98), Beta Yayınları, İstanbul 2015, s. 84.

⁸ İngilizcede “Gunboat”, özellikle kıyıya yakın bölgelerde kullanılan büyük silahlarla donatılmış küçük askeri gemiler için kullanılmaktadır.

⁹ Çalışmamıza konu olan ve katalogta Nr. Or. I-44’te yer alan elyazma, Polonya’nın Wrocław Üniversitesi Kütüphanesi’nden temin edilmiş olup, “İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston’un Nutku (25 Haziran 1850)” ismiyle yayına hazırlanmıştır. Eser hakkında detaylı bilgi için bakınız: Songül Çolak-Metin Aydar, *İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston’un Nutku (25 Haziran 1850)*, İdeal&Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.

1. Gunboat Diplomasi

Devletlerin çıkarlarını sağlamak, bunları muhafaza etmek ve belirledikleri hedeflerine ulaşmak amacıyla diğer devletleri belli davranışlara yönlendirdikleri ya da olası hareketlerden vazgeçirdikleri görülmektedir. Bunu gerçekleştirirken devletlerin, çeşitli araç ve metotlara müracaat ettikleri ortadadır. Diplomasi ve diplomatik yöntemler, propaganda, ekonomik araçlar, iç işlerine karışma, güç kullanımı tehdidinde bulunma ya da silahlı güç kullanımı başvuru olan klasik yöntemler arasındadır¹⁰. Bununla birlikte, dünya kamuoyunun doğrudan bir savaş tehdidi üzerine gösterebileceği olumsuz tepkiler, devletleri zaman zaman savaş derecesine varmayan zorlayıcı teşebbüslerde bulunmaya sevk etmiştir.

Tarihte, devletlerin elde ettiği güç ile dış politikaları arasında sıkı bir ilişki olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim güçle orantılı olarak dengelenen dış politika, buna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla iktidarlar, devletin gücü ile, tasarlanan dış politika amaçları arasında denge kurduğu gibi, ulusal gücünü meydana getiren değişik unsurlar arasında da denge kurmak mecburiyetindedir. Bir devletin dış siyasette rakiplerine gözdağı verebilmesinde sahip olduğu donanma gücünün önemi inkâr edilemez. İşte bu noktada daha çok 19. yüzyıldan itibaren popüler bir konuma kavuşan gunboat diplomasinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Gunboat diplomasi terimsel açıdan “tehdit diplomasisi” manasını karşılamaktadır. Diğer bir ifadeyle, gunboat diplomaside, diplomatik ilişkilerle paralel biçimde silah tehdidinin kullanılarak politikaların yönlendirilmeye çalışılması söz konusudur¹¹. James Cable’a ait “*Gunboat diplomasi, sınırlı deniz kuvvetlerinin kullanımı ya da tehdididir. Bir devletin -yargı yetkisine sahip olduğu- bir bölgede yabancı uluslara karşı avantaj sağlama veya kayı önleme düşünceleri gunboat diplomasinin hedefleri arasındadır.*”¹² tanımdan hareketle gunboat diplomasinin karşı devletin belli bir tavır takınmasını sağlamaya yönelik bir uygulama olduğu söylenebilir. Genelleyecek olursak, gunboat diplomasinin kavramsal anlamda kökleri; pazarlık, uyarı ve güç gösterme teorilerini ihtiva etmektedir¹³. Bu teorilerin bir araya gelmesinden itibaren ilk ola-

¹⁰ Sait Yılmaz, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2008, s. 84.

¹¹ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü İngilizce-Fransızca-Türkçe*, Anka Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 235.

¹² James Cable, *Gunboat Diplomacy 1919-1979: Political Applications of Limited Naval Forces*, MacMillan Press Ltd., London 1981, s. 39.

¹³ Robert Mandel, “The Effectiveness of Gunboat Diplomacy”, *International Studies Quarterly*, Vol. 30, No. 1, (March 1986), s. 60.

rak karşı devlete zorlayıcı bir diploması uygulanır ve ardından güç gösterilerinin harekete geçmesiyle birlikte gunboat diploması pratikte hayat bulur.

Çoğu zaman gunboat diploması ile abluka sistemi birbiriyle eş anlamda kullanılır. Oysa her ikisi mukayese edildiğinde aralarında benzerlik bulunmakla beraber belli nüansların olduğu görülür. Gunboat diploması esas olan belli bir devletin istenilen yönde tutum takınmasını sağlamak iken, ablukada yaptırım uygulanan devletin ekonomik baskıya maruz bırakıldığı görülmektedir. Nitekim abluka, rakip devlet üzerinde baskı oluşturma gayesini güden bir savaş yöntemidir. Bu doğrultuda hedef alınan devlet ile diğer devletler arasında deniz ticaretinin ve münasebetlerin kesintiye uğratılması abluhanın başlıca amaçlarındandır. Bunun haricinde bir devletin hâkimiyetinde bulunan, işgal altında ya da düşman bir devletin denetiminde olan belirli limanlara, havaalanlarına ya da sahil bölgelerine giriş ve çıkışları engellemek de bir savaş yöntemi olan abluhanın amaçları arasındadır¹⁴. Fakat bununla beraber abluka uygulamasının her zaman bir savaş hareketi olmadığına da altının çizilmesi gerekir. Zira savaş hareketiyle savaş durumunun ayrımının yapılması elzemdir.

Devletler hukukunda savaş, sadece güç kullanılması manasına gelmemekte, aynı zamanda belirli bir hukuki durumun, diğer bir deyişle savaş durumunun mevcudiyetine işaret etmektedir. Örneğin, iki devletin birbirlerine savaş ilan etmeleri durumunda güç kullanılmamasına rağmen bir savaş durumu söz konusudur. Buna karşın bir devlete karşı güç kullanımı halinde savaş durumunun olmaması ihtimali de vardır. Bu sebeple abluka, gerek savaş durumunda gerekse barış halinde devletlerin referans aldıkları bir önlem olmuştur¹⁵. Dolayısıyla bir devlete uygulanan abluka tarzından hareketle gunboat diploması ile aralarındaki fark anlaşılabilir. Nitekim barış dönemi ablukada, iki devlet arasındaki ilişkilerin yanı sıra, bu eylemin diğer devletler üzerindeki tesiri göz önüne alındığında, ortada hukuki manası ve sonuçları itibarıyla bir savaş hali yoktur¹⁶. Bu konuyu ele alan Oppenheim, onun bir müdahale veya bir zarara karşılık verme şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir¹⁷. Bu bağlamda bir dış politika aracı olarak kullanılan gunboat dip-

¹⁴ Özden Koral, *Gazze Deniz Ablukası (Silahlı Çatışma Hukuku ve Deniz Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, İstanbul, 2013, s. 9; Abluka hakkında ayrıca bkz. Cem Sar, "Devletler Hukukunda Deniz Ablukası", *AÜSBFD*, C 17, S 3, Ankara 1962, s. 387.

¹⁵ Cem Sar, a.g.m., s. 387.

¹⁶ Cem Sar, a.g.m., s. 387-388.

¹⁷ L. Oppenheim, *International Law: A Treatise – Disputes, War and Neutrality*, Hersch Lauterpacht

lomasinin barış döneminde uygulanan bir abluka yöntemi olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Gunboat diplomasiye başvuran devletler, bu uygulama ile denizlerden mümkün olan en üst düzeyde menfaat elde etmeyi ve belirli bir politik görüşü kabul ettirmeyi de amaçları arasında saymışlardır. Bu hedeflerine paralel olarak gunboat diplomasi, aynı zamanda savaş gemileriyle yapılan bir güç gösterisi karakteristiğini taşımaktadır¹⁸. 19. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası arenada yaşanan değişikliklerle birlikte özellikle kuvvetli donanmalara sahip ülkeler, savaş ilan etmeden sık sık bu uygulamaya başvurmuşlardır. Bununla beraber, barış ortamında meydana gelen ablukaların, savaş ablukalarından ayırt edilebilmesi amacıyla barış içinde abluka şeklinde nitelendirildikleri görülmektedir. 1827 yılında Yunan bağımsızlık isyanı esnasında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu harekete yardım etmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan Yunan kıyılarını abluka altına almaları, 1831'de Fransa'nın mağdur olan vatandaşlarının zararlarını tazmin ettirmek gayesiyle Portekiz'in Tagus Nehri'ni, 1838'de yine Fransa'nın Meksika ve Arjantin limanlarını ve İngiltere'nin 1850'de Don Pacifico meselesinden dolayı Yunan limanlarını abluka etmesi 19. yüzyılın ilk yarısında bu tarzda girilen barış döneminde uygulanan ablukalara, bir anlamda da gunboat diplomasiye örnek teşkil etmektedir¹⁹.

2. Lord Palmerston ve 19. Yüzyılın İlk Yarısında İngiltere'nin Dış Politikası

1815'ten sonra ve “*Pax Britannica*” olarak bilinen genel barış döneminde, İngiliz deniz kuvvetleri polis rolüyle dünyanın uzak denizlerinde görülmeye başladı. “*Yabancı istasyonlar*” üzerine kurulu İngiliz gemileri öncelikle İngiliz ticari ve konsolosluk faaliyetlerini yürütüyordu. Bu İngiliz gemileri, koşullar gerektiğinde zaman zaman yabancı güçlere veya yerli liderlere karşı gunboat diplomasisi uyguluyorlardı²⁰. Fransa ve ABD, kıyı bölgelerindeki durumu istikrara kavuşturmak için gemileri kullanma sanatını uygulamış olsa da, bu dönemde gunboat diplomasinin ustası, deniz kuvvetlerini icra eden ve bundan en fazla faydalanan İngiltere'ydi.

(Ed.), Orient Longsman Ltd., 7th Edition, Vol. 2, London 1952, s. 144-145.

¹⁸ Aygül Ernek Alan, a.g.m., s. 91.

¹⁹ L. Oppenheim, a.g.e., s. 145-146; David Hannell, “Lord Palmerston and the ‘Don Pacifico Affair’ of 1850: The Ionian Connection”, *European History Quarterly*, Vol. 19, No. 4, (October 1989), s. 503.

²⁰ Barry M. Gough, “Forests and Sea Power: A Vancouver Island Economy, 1778-1875”, *Journal of Forest History*, Vol. 32, No. 3, (July 1988), s. 117.

Tarihte başka hiçbir güç, bu zaman zarfında ne İngiltere'nin yaptığı ölçüde donanmasına güvenebildi ne de ondan fazla kazanabildi²¹. Dolayısıyla sahip olduğu donanma gücü ile İngiltere, siyasi arenada elini güçlendirmiş ve ihtiyaç duyduğu politik hedeflerine bu güç vasıtasıyla yön vermiştir.

İngiltere'nin Avrupa güç dengesi içerisinde önemli bir konuma sahip olmasında etkili olan Lord Palmerston, 1808-1829 yılları arasında üzerine almış olduğu Savunma Bakanlığı görevinde oldukça sözü geçer olmuştur²². Bu görevinin ardından 22 Kasım 1830'da İngiliz hükümetinin dış işleri bakanlığına getirilmiştir. 1830'dan itibaren Palmerston, 1865'te, ölümüne değin sırasıyla dış işleri bakanlığı, iç işleri bakanlığı ve başbakanlık görevlerini sürdürmüştür²³. Onun geniş çaptaki siyasi faaliyetlerinin çerçevesi, 1830'dan sonra devraldığı ve uzun bir süre yürüttüğü dış işleri bakanlığı döneminde oluşmuştur²⁴. Uzun bir zaman Palmerston'un faaliyetlerini gözlemleyen ve onun dikkat çekici bir tasvirini yapan Karl Marx'ın:

“Doğuştan tory²⁵ olduğu halde, whinglere²⁶ özgü yalan ağını ustalıklı kurmayı becermiş olan adamdır Palmerston. Demokratik lafazanlığı oligarşik görüşlere rahatça uyarlayan, burjuvazinin pazarlığa dayalı barış politikasını bir eski zaman aristokratının o mağrur edasıyla gizleyip ortaya süren bu politikacı aslında boyun eğdiği zaman saldırır gibi görünmesini ve haince saldırırken kendini savunur gibi göstermesini çok iyi bilir. Gerektiğinde hayali bir düşman icat edip bu düşmanı ustaca esirgemek ve bu sayede en yakın müttefikini umutsuzluğa sürüklemek; tehlikeli anlarda güçsüz karşı güçlünün yanında yer alıp düşmanından kaçarken yüksek sesle yiğitlik türküleri söylemek. Çok iyi başardığı işler arasında bunlar da vardır.”²⁷

ifadelerinden anlaşıldığı üzere Palmerston, İngiltere dış politikasında belirle-

²¹ John Ferris, “SSTR as History the British Royal Navy Experience 1815-1930”, James J. Wirtz ve Jeffrey A. Larsen (Ed.), *Naval Peacekeeping and Humanitarian Operations -Stability from the Sea* içinde, (26-41), Cass Series: Naval Policy and History, Routledge, 2009, s. 26.

²² David Roberts, “Lord Palmerston at the Home Office”, *The Historian*, Vol. 21, No. 1, (November 1958), s. 63.

²³ Henry Bulwer, *The Life of John Temple, Viscount Palmerston: with Selections from his Diaries and Correspondence*, Vol. I, 3rd. Edition, Richard Bentley New Burlington Street, London 1871, s. 3.

²⁴ Darwin F. Bastick ve Guy M. Townsend, “Palmerston and Globe”, *Victorian Periodicals Newsletter*, No. 18, [Vol. 5, No. 4], (Dec. 1972), s. 33.

²⁵ İngiliz Muhafazakâr Partisi üyeleri bu isim ile anılmıştır.

²⁶ 18. ve 19. yüzyıllarda Tory'lere muhalif olan siyasi partiye mensup politikacılardır.

²⁷ Vladimir Potyemkin ve Diğerleri, *Uluslararası İlişkiler Tarihi -Diplomasi Tarihi-*, Attila Tokatlı (Çev.), Evrensel Basım Yayın, C 1, İstanbul 2009, s. 424.

yici bir role sahip etkin bir politikacıdır. O, kendi döneminde Avrupa'da kaos yaşanırken İngiltere'de var olan sorumlu hükümet sisteminin Avrupalı devletlere bir emsal oluşturduğunu ve bu sistem içerisindeki vazifesinden dolayı gurur duyduğunu belirten bir kişidir²⁸. Palmerston'un dış işleri bakanlığı döneminde, dünyanın sanayileşmiş ülkelerinin başında gelen İngiltere, Yakın Doğu'da kuvvet dengesini sürdürmek istemiş; ancak Yunan kralı Otto'nun faaliyetleri onların bu bölgedeki arzularını gerçekleştirmesinde sorun teşkil etmiştir. Otto'nun emperyalist Yunan yöneticilerinin tesirinde kalarak Osmanlı toprakları olan Teselya ve Epir'e göz dikmesi bu hususta etkili olan faktörlerdendir. Bölgedeki statükonun Yunan devleti tarafından tehdit edilmesi üzerine Palmerston, “*İtiraf etmeliyim ki, şimdiye kadar yaptığım en kötü şey, Otto'nun hükümdarlığına ve onun Yunan tahtına oturtulmasına razı olmamdır.*” şeklindeki sözleriyle yaşadığı pişmanlığı dile getirmiştir²⁹. Hâlbuki Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesinde etkili olan ülkeler arasında Rusya ve Fransa ile birlikte İngiltere de mevcuttu³⁰. Buna rağmen Yunan devletinin arzu edilmeyen bir biçimde hareket etmesi, pişmanlık sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Palmerston'u Yunan hükümetine karşı takındığı tutumda değişikliğe itmiştir.

Lord Palmerston, Yunan topraklarında mağdur edilen Don Pacifico adlı bir vatandaşın talebi üzerine Yunan hükümeti ile diplomatik temasları başlatmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki ilişkileri zorlayan bir kriz olarak, Palmerston'un Yunan hükümetine baskı uygulama girişimi, kendisine karşıt olan devlet adamlarına bir fırsat sunmuştur. Şöyle ki meseleyi diplomatik yollar ile çözemeyen Palmerston, İngiltere ile birlikte Yunanistan'ın bağımsızlığının garantörlüğünü elinde bulunduran Fransa ve Rusya'ya danışmadan Akdeniz filosuna Yunan sahillerinin abluka altına alınmasını emretmiştir. Fakat onun dış politikayı bu tarzda

²⁸ Anonim, *Lord Palmerston'un 1266'da Enebi Siyaseti Hakkında Yazdığı Metnin Tercümesi*, Biblioteka Uniwersytetu Wroclawskiego, Nr. Or. I-144, varak 54a, satır 2- 13. (İleride *Lord Palmerston*, varak vr, satır sr.)

²⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 284.

³⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, DER Yayınları, İstanbul 2013, 9. Basım, s. 178; Ayrıca Rum isyanının ilk evresinde İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmasından ötürü bu harekete karşı çıktığını belirtmek gerekir. Hatta İngilizlerin isyan çıkmadan evvel Osmanlı hükümetine Mora'daki isyan kısılcımını haber etmesi bu durumu teyit etmektedir. Ancak ne var ki Rum isyanı hareketine dair inisiyatifin Rusya'nın elinde bulunması İngiltere'yi endişelendiren dönüm noktalarından biridir. Akdeniz'deki ticaretlerinin sekteye uğrayacağını düşünen İngiltere'nin Yunan hükümetine destek vermesini sağlayan sebeplerin başında inisiyatifi kendi denetimine alarak emelleri doğrultusunda Yunan hükümetinin yönlendirilmesi ve açık bir şekilde düşmanlığını ortaya koyan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Mora ve Girit'e yerleşmesinin önüne geçilmesi düşünceleri hakimdi. Bkz. s. Zekeriya Işık, *19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, S. 2, (Aralık 2011), s. 51-52.

yürütmesi, muhafazakâr muhalefet lideri Lord Derby ve meslektaşları tarafından diğer güçlü devletlerle devam eden dostane ilişkileri tehlikeye sürükleyeceği endişesiyle eleştirilere hedef olmuştur³¹. Palmerston'un Yunan hükümetine yönelik aldığı tedbirler, Fransa ve Rusya'nın Londra'ya güçlü protesto mesajları göndermelerine neden olmuştur³². Hiç şüphe yok ki, Don Pacifico meselesi büyük yankı uyandırmış ve bu olay, aynı zamanda Palmerston'un politik bir komplo ile karşı karşıya olduğunu gün yüzüne çıkarmıştır³³. Bu gelişmelerden hareketle, İngiltere'nin dış politikasını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirdiği düşünülen Lord Palmerston'un izlediği diplomatik yöntemlerin meslektaşlarınınca tehlikeli karşılandığını ve bu nedenle eleştirilerle onun zor duruma düşürülmek istendiğini dile getirmek mümkündür.

1850 yılı Lord Palmerston için zor olmuştu. Nitekim İngiltere kraliçesi, Palmerston hakkındaki çekincelerini Whig partisi üyelerinden J. Russell'e dile getirmiş ve onun yerinden edilmesi için gerekli planın yapılmasını istemişti³⁴. Ancak Palmerston'un ünlü Romalı benzetmesi onu bu durumdan kurtaracak anahtar sözcükler olacaktı. Zira Roma Cumhuriyeti'nin olumlu imajı, başta Palmerston olmak üzere bazı siyasetçilere Avam Kamarası'ndaki tartışmalar sırasında Romalı benzetmelerini kullanmalarına olanak sağlamıştır. Lord Palmerston, daha ılımlı bir tutum içinde olan meslektaşlarının eleştirilerine karşı saldırgan ve emperyalist dış politikasını savunmaya zorlandığında sık sık bu tutumu sergilemiştir. Romalı benzetmesi, özellikle Don Pacifico davasında dış politikanın şekillenmesine yardımcı olmuştur³⁵. Bu davada Yunan hükümetini sorumlu tutan Palmerston, üzerinde oluşan baskılara karşı Roma vatandaşlık doktrinine diğer bir deyişle Latince "*Ben bir Roma vatandaşım*" anlamına gelen "*Civis Romanus sum*" ifadelerine başvurarak meslektaşlarını ikna etmeyi başarmıştır³⁶. Yine o, bu doktrine bağlı bir şekil-

³¹ Mary McMullen, *British Public Opinion and The Origins of the Crimean War: The Impact of Public Opinion on Foreign Policy, 1830-1854*, *Master of Arts, Department of History, McGill University*, 1973, s. 33.

³² David Hannell, a.g.m., s. 498.

³³ David Hannell, a.g.m., s. 503.

³⁴ David Brown, *Palmerston and the Politics of Foreign Policy, 1846-55*, Manchester University Press, Manchester 2003, s. 101.

³⁵ Martijn Polm, *Comparisons with Imperial Rome in Early Twentieth-Century Britain and in the U.S. During the Bush Jr. Administration, Aggressive Foreign Policy by Unipolar Powers and the Lure of the Roman Empire*, *Research Master Student Historical Studies*, Radbound University Nijmegen, 2016, s. 12.

³⁶ Freda Harcourt, "Disraeli's Imperialism 1866-1868: A Question of Timing", *The Historical Journal*, Vol. 23, No. 1, (March 1980), s. 99; William V. Spanos, "Culture and Colonization: The Imperial

de 1 Mart 1848 tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında sarf ettiği;

“İngiltere'nin ezeli müttefiki ya da sürekli düşmanlarının olduğu varsayımı dar görüşlü bir politikadır. Bizim ilelebet yanımızda olacak dostlarımız yoktur ve bizim sürekli dostlarımız da yoktur. İngiltere'nin sürekli ve sonsuza değin var olacak çıkarları vardır ve bizim görevimiz işte bu çıkarları korumaktır.”³⁷

cümleleriyle aynı zamanda kendi dönemi için İngiliz dış politikasının modelini belirlemiş oluyordu.

3. Don Pacifico Meselesi

Yunanistan'da patlak veren Don Pacifico olayı, İngiltere'de Haziran 1850'de gün yüzüne çıkan ve gündemi meşgul eden önemli bir mesele olmuştur. Hatta 1848 Devrimi'nin ardından ortaya çıkan siyasi, sosyal, ekonomik problemlerden sonra dış politika merkezli ilk krizdi denilebilir. Bu bağlamda Yunanistan ile yaşanan anlaşmazlık üzerine vuku bulan meclis tartışmaları, muhafazakâr görüşe sahip çok sayıda kişinin dış politika üzerine görüş bildirdiği ender olaylardan biridir. Zira bu tartışma ortamı, aynı zamanda Palmerston'un yürüttüğü dış politikaya karşı muhalefetin tavrını ve olayın siyasi önemini göstermekteydi³⁸. Çünkü 25 Haziran 1850 tarihli parlamento oturumunda Palmerston, savunmasının en uzun kısmını Don Pacifico meselesine ayırmış ve tüm gayretini meslektaşlarını ikna etmeye sarf etmişti³⁹. Öyle ki bu mesele üzerine tartışmaların uzaması, Palmerston'u tüm gece savunma yapmak zorunda bırakmıştı⁴⁰.

İngiltere ile Yunanistan arasında ortaya çıkan diplomatik krizin sebebi olarak görülen Don Pacifico (1784-1854) bir İngiliz vatandaşı olup,⁴¹ Atina'da yaşamı-

Imperatives of the Centred Circle”, *Boundary 2*, Vol. 23, No. 1, (Spring 1996), s. 153

³⁷ Henry John Temple Palmerston, Remarked in the House of Commons, March 1, 1848, *Hansard's Parliamentary Debates*, 3rd Series, Vol. 97, Col. 122; Bernadotte E. Schmitt, “British Foreign Policy”, *Political Science Quarterly*, Vol. 39, No. 2, (June 1924), s. 313.

³⁸ Geoffrey Hicks, “Don Pacifico, Democracy and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850-1852”, *The International History Review*, Vol. 26, No. 3, (September 2004), s. 517.

³⁹ *Lord Palmerston*, vr. 13a, sr. 7- vr. 29b, sr. 7; Tarihte Don Pacifico olarak bilinen, başkonsolos ve tüccar olmasının yanı sıra Atina'da yerel bir Yahudi topluluğun üyesi olan bu şahsın asıl ismi David Pacifico'dur. Bkz. William D. Rubinstein-Michael A. Jolles-Hilary L. Rubinstein, *The Palgrave Dictionary of Anglo-Jewish History*, Palgrave MacMillan, 2011, s. 740.

⁴⁰ Raphael Langham, *The Jews in Britain: A Chronology*, Palgrave MacMillan, Gordonsville 2005, s. 55.

⁴¹ *Lord Palmerston*, vr. 13a, sr. 7.

nı sürdüren Cebelitarık doğumlu bir Portekiz Yahudi'sidir⁴². Onun, 1842 yılına dek Portekiz'in Atina'daki başkonsolosu olması⁴³ ve daha önce Fas'ta aynı vazifeyi icra etmiş bulunması hasebiyle çok yönlü bir şahıs olduğu söylenebilir⁴⁴. İki taraf arasındaki husumete neden olan olay, 1847 yılında Ortodoks ayini sırasında Don Pacifico'nun evinin yağmalanmasıyla şöyle patlak vermişti⁴⁵:

1847'de İngiliz iş adamı ve politikacı Mayer de Rothschild Yunan Hükümetiyle olası bir krediyi görüşmek üzere Atina'yı ziyaret etmiş; onun bu ziyareti Yunan Ortodokslarının kutladığı Paskalya tatiline denk gelmişti. O yıllarda, Atina'da Paskalya bayramında Yehuda tasvirinin yakılması bir gelenektir; ancak söz konusu tarihte yani 1847'de Baron M. de Rothschild'in orada bulunması hasebiyle hükümetten gösterilerin durdurulması talebinde bulunulmuştu. Bu talep üzerine hükümet bu geleneğin gerçekleşmesini önlemek için birtakım tedbirler almıştı. Fakat öyle anlaşılıyor ki, bu köklü geleneğin sonlanmasında Yahudi olan Don Pacifico'nun parmağının olduğu varsayılmış bu zan onun mağdur edilmesinde temel sebep olmuştu⁴⁶. Nihayetinde 1847 Paskalya'sında Atinalı büyük bir grup tarafından, Don Pacifico'nun hanesine ateş açılmış ve talan edilmiştir. Bu olayın ardından Yahudi tacir ve devlet adamı Pacifico, yasal olarak tazminata hakkı olduğundan hareketle, Yunan hükümetinden tazminat talebinde bulunmuştur. Her zaman mütevazı bir yaşam sürdüğü ve maddi zorluklar yaşadığı bilinen Pacifico, tazminat talebine yönelik iddiasını hayali bir ölçekte değerlendirmiş, evini basanların uzun yıllar özenle topladığı nadir paraları yağmaladığını ve değerli mobilyalarının talan edildiğini savunmuştur. Ayrıca, bildirimine göre eşi ve kızları da iki bin pound değerindeki mücevherlerini kaybetmişti⁴⁷. Don Pacifico'nun Yahudi asıllı olması ve bazı Yunanlıların onun hakkındaki önyargıları, onu uluslararası krize neden olan bir aktör haline getirdi. Zira, Lord Palmerston'a göre, Yunan hükümeti görevini ihmal etmiş, ya suçluların bazılarını bulmak ve cezalandırmak hususunda adli

⁴² Raphael Langham, *a.g.e.*, s. 55.

⁴³ Giannis Kairofylas, *The History of Psiri District*, Filippotis Editions, Athens 2000, s. 102.

⁴⁴ John Alden, *Representative British Orations with Introductions and Explanatory Notes*, The Knickerbocker Press, New York and London 1900, s. 156.

⁴⁵ Fatma Uygur, "Fransız Büyükelçi Edouard Antoine Thouvenel ve İstanbul", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 17, S. 4, (Kasım 2014), s. 357.

⁴⁶ *British and Foreign State Papers*, 1849-1850, [2], Vol. XXXIX, Harrison and Sons, St. Martin's Lane, London 1863, p. 332.

⁴⁷ Marcus Arkin, "The Don Pacifico Affair", *Hashalom: The Monthly Journal of The Kivazulu-Natal Jewish Community*, Vol. 18, No. 8, (May. 2014), s. 3.

soruşturmalara devam etmemiş ya da yasal kovuşturma başlatmamıştı⁴⁸. Velhasıl Don Pacifico'nun uğramış olduğu zarar, Yunan kralı tarafından dikkate alınmamış ve telafi edilmemişti. Buna mukabil Lord Palmerston, kendisinden talep edilen yardım isteğini geri çevirmemişti. Nitekim ona göre, İngiliz vatandaşları -nerede yaşadıkları fark etmeksizin- zor koşullarda kalmaları durumunda İngiltere'de ika-met ediyormuşçasına himaye görmeyi hak ediyorlardı. Zira Avam Kamarası'nda-ki 25 Haziran 1850 tarihli konuşmasının sonunda dile getirdiği şu ifadeler, onun bu tarz vakalardaki tavrını ortaya koymaktadır.

“İngiltere devletinin sûret-i idâresi olan usûl-ı idâre-i meşrûta iktizâsınca bizim hâricde bulunan ba'zı teb'amız hakkında tecvîz ve icrâ itdiğimiz himâye ve sıyânet muhâlif-i usûl olmadığı ve bunlar memâlik-i ecnebiyyeden her kangında bulunurlar ise cebr ve zulm ve ta'addî gördükleri hâlde nefs-i İngiltere'de bulunmuş gibi İngiltere devletinin himâyesine müstehak oldukları...”⁴⁹

Palmerston'un Don Pacifico meselesinde Yunan hükümetine karşı izlediği diplomatik yöntem, parlamento konuşmasında dile getirdiği bu düşüncelerinin bir tezahürüydü.

Yunan hükümetine karşı kendi vatandaşının haklarının korunması hususunda İngiltere'nin etkili bir siyaset izlemesinde ve bu olayın, küçük bir yerel çatışma iken uluslararası boyuta taşınmasında olayın kahramanı Don Pacifico'nun yaşadıklarını etkileyici bir üslupla dile getirmesinin de etkisi vardır⁵⁰. Ne var ki Palmerston'ın Yunan sahillerini ablukaya sevk eden tek neden Don Pacifico vakası değildi. Bu meseleden evvelde Yunan topraklarında İngilizleri doğrudan ilgilendiren bazı sorunlar yaşanmış ve bu da Yunan hükümetine karşı sergilenen tutumun sertleşmesine neden olmuştu. Arsa alım-satımı yapan George Finlay ismindeki şahsa ait bir arazinin zorla satın alınmak istenmesi ve İngiliz Fantome gemisi mürettebatının Yunanlı görevliler tarafından mağdur edilmesi, Don Pacifico olayından önce yaşanan problemlerden yalnızca bazılarıydı⁵¹. Yunan hükümeti ile aralarında yaşanan

⁴⁸ John Alden, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁹ *Lord Palmerston*, vr. 55a, sr. 6-11; Lauren Benton ve Lisa Ford, *Rage for Order: The British Empire and The Origins of International Law, 1800-1850*, Harvard University Press, 2016, s. 177.

⁵⁰ Lauren Benton ve Lisa Ford, *a.g.e.*, s. 175. Don Pacifico'nun durumunu arz ettiği mektuplar için bkz. *British and Foreign State Papers, 1849-1850*, [2], Vol. XXXIX, London: Harrison and Sons, St. Martin's Lane, 1863.

⁵¹ Don Pacifico vakasından önce Yunan hükümeti ile İngiltere arasında yaşanan meseleler hakkında detaylı bilgi için bkz. *Lord Palmerston*, vr. 5a, sr. 6- vr. 13a, sr. 7.

bu gelişmelerin ardından Don Pacifico meselesinin ortaya çıkması ve Palmerston'un Yunan sahillerinin abluka altına alınması emrini vermesi, onun Lordlar Meclisi'nde ciddi eleştiriler almasına sebep oldu. Zira onun parlamentodaki konuşmasının başında geçen, “*Benim efkâr-ı nâkissa-ı zâtîyyeme göre lordlar meclisinde hilâfımıza ser-nemâ-yı zuhûr olan ekseriyyet-i ârânın emr-i istihsâli bu meclisde mevcûd olan bir fırkanın teşvikât-ı husûmetkârânesinin bir eseri olup böyle harekât-ı nâ-becâyâ râğbet itmegi fırka-i mezkûrenin şânına pekde yakışdıramıyorum.*”⁵² ifadeleri, muhalif kesimin düşmanca tavırları karşısındaki hassasiyetini açıkça ortaya koyuyordu. Yine o, kendisini tenkit edenlerin amacının izlemiş olduğu dış politikayı küçük düşürmeye çalışmak olduğunu belirterek şahsına yöneltilen eleştirilerin esasında İngiltere halkının görüşlerine zıt düşüğünü iddiaya çalışıyordu⁵³. Palmerston, Don Pacifico meselesine dair izlediği dış politikasını şu cümleler ile izah ediyordu:

“Vâkı’ada bir memleket-i ecnebiyyede bulunan teb’amız bir işleri düşdüğü vakitte ol emirde o memleketin eshâb-ı hükümet-i mevcûdesine bi’l-mürâca’a hakkının ihkâkını da’vâ itmeli. Lakin hakkını o memleketin nizâmât-ı mevzû’a-ı nâkissasından ve hilâf-ı nasfet ve hakkâniyet vâkı’ olan usûl-ı muhâkemesinden nâşi tahsil idemediği hâlde devletimizden istimdâd ve isti’âne itmesi ve böyle mesâlihın tanzîm ve tesviyesinde devletimizin müdâhaleye kalkışması umûr-ı tab’iyedir.”⁵⁴

Anlaşılabacağı üzere Palmerston, mağduriyet yaşayan İngiltere vatandaşlarının haklarını savunan görüşleriyle bir anlamda, kendi vatandaşını himaye etmenin doğal bir politika olduğunu savunuyor ve Yunan hükümeti ile aralarındaki husumetin yasal zeminini oluşturuşuyordu. Nitekim o, bu mesele hakkındaki düşüncelerini pekiştirmek amacıyla Sicilya’nın kuşatma altındaki Catania şehrinde bir İngiliz vatandaşının olur olmaz bir şekilde katledilmesi örneğini veriyor ve böylesi bir durumda İngiltere’nin nasıl bir tepki göstermesi gerektiğine vurgu yapıyordu⁵⁵.

Palmerston’a göre Don Pacifico Atina’da güvenli bir bölgede ikamet ederken yaklaşık beş yüz kişilik bir grup tarafından evinin basılıp yağmalanacağını öğrenmiş ve durumu civardaki karakol ve belde yönetimine ihbar etmiştir. Pacifico bu ihbarının dikkate alınıp yardım edilmesini beklerken ret cevabı almış ve akabinde askeriyeye mensubu kimseler haricinde çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu

⁵² *Lord Palmerston*, vr. 4a, sr. 4-8.

⁵³ *Lord Palmerston*, vr. 4a, sr. 11- sr. 1.

⁵⁴ *Lord Palmerston*, vr. 4b, sr. 8 - vr. 5a, sr. 1.

⁵⁵ *Lord Palmerston*, vr. 5a, sr. 1-4.

büyük bir grup tarafından yaklaşık iki saat kadar evi talan edilmiştir. Palmerston konuşmasında Don Pacifico'nun yağmalanan evinde ona ait tahvil ve senet gibi önemli evrakların yok edildiğine dikkat çekerken aynı zamanda bu olaya müdahil olanlar arasında Yunan harbiye vekilinin⁵⁶ oğullarının olduğunu da altını çizmiştir. Palmerston'a göre, Don Pacifico'nun yaşadığı kayıplar ve zararlar göz önüne alındığında Yunan hükümetine açılan tazminat ve özür davası yersiz bir hareket değildir. Fakat olaya dâhil olanların tümünün ele geçirilmesi mümkün olmayacağından özürden vazgeçebilecektir; ancak Don Pacifico'nun zararlarının karşılanması zorunlu ve gereklidir.⁵⁷

Lord Palmerston, Don Pacifico'nun tazminat talebine hakkı olduğuna ilişkin Yunan hükümetine çok sayıda ihtarda bulduklarını, buna karşılık Yunan hükümetinin sergilediği tutumun arzu ettikleri yönde olmadığını dile getirmiştir. İki taraf arasındaki bu süreci, ona ait şu konuşmasında görmek mümkündür.

“...iddi'â-yı tazminâta hukûkumuz olduğunu kabûl itdirmek üzere ihtârât-ı lâzimeyi kirâren ve mirâren Yunan hükûmetine arz eylediğimizde Yunan hükûmeti ihtârât-ı vâkı'amızı sem'-i kabûl ile dinleyecek yerde güya tervîc-i tezvîrâta kalkışmışız gibi redd ve inkâra yüz tutup bu mâddeye dâ'ir takdim itdiğimiz tekârîr-i lâ-yu'add ve lâ-yuhsâmıza virdiği ecvibe-i leyt ve la'alle ve ba'zen dahi sükût gibi 'âlemde nâ-dâna cevâb olmaz darb-ı meselini imâ itmek garazıyla ihtiyâr itdiği sükût gayri sabır ve tahammülü[mü]zü tükedüp da'vâımızdan ya bütün bütün vazgeçmek veyâhûd hakkımızı cebren ve kahren tahsil itmekden gayri çaremiz kalmadığına 'ilm-i yakînimiz hâsil olmağla...”⁵⁸

Görüleceği üzere, Yunan hükümeti duyarsız bir tavır sergilemektedir ve İngiltere'nin ihtarlarına kayıtsız kalmıştır. Bunu müteakiben Lord Palmerston Atina'da bulunan İngiliz elçi Thomas Wyse ile iletişime geçmiş ve onun aracılığıyla, talep edilen tazminat miktarının netlik kazanması için Yunan hükümetine yirmi dört saatlik bir mühlet tanıdığını iletmiştir. Yunan hükümetinin tutumunda bir değişikliğin görülmemesi sebebiyle Palmerston, İngiliz donanma amirali Parker'a Yunan sahillerinin ablukaya alınması emrini vermiştir⁵⁹. Bu kapsamda, İngiltere'nin Yu-

⁵⁶ Dönemin Yunan harbiye vekili Kitsos Tzavelas'dır. Bkz. Philip Carabott, “State, Society and Religious “other” in the Nineteenth-century”, *Kampos: Cambridge Papers In Modern Greek*, No. 18, 2011, s. 14.

⁵⁷ *Lord Palmerston*, vr. 14a, sr. 1 - vr. 14b, sr. 12.

⁵⁸ *Lord Palmerston*, vr. 15a. sr. 13 - vr. 16b, sr. 8.

⁵⁹ *Lord Palmerston*, vr. 15b, sr. 8-13.

nan sahillerini abluka altına alması, tarihi süreçte, abluka uygulamalarının güçlü devletlerce daha güçsüz devletlere uygulandığının bir örneğiydi.

Yunanistan gibi küçük bir devlete karşı yapılan abluka girişiminin insafa yaraşır olmadığı yönündeki eleştirilere mukabil Palmerston, İngiltere'nin bu konuda takınması gereken tutumu ve sebeplerini açık bir şekilde izah etmiştir.⁶⁰ Palmerston, haklılığına dair açıklamalarında, abluka usulünün geçmişten beri uygulanagelen bir yöntem olduğunu ve hatta Fransa'nın çok defa bu yönteme başvurduğunu ifade etmiştir. Öte yandan Yunan hükümetine tanınan mühletin yirmi dört saat gibi kısa bir süre olması muhaliflerce kendisine yöneltilen eleştirilerden biri olmuştur. Bu hususla ilgili olarak o, Mayıs 1848'de Napoli'de çıkan karışıklıklar esnasında bazı Fransız vatandaşlarının mağdur edilmesini ve bunların Fransız donanma amirali Charles Baudin'den yardım taleplerini örnek olarak vermiştir. Charles Baudin'in Fransız vatandaşların isteklerine kayıtsız kalmadığını, zaman kaybetmeden Napoli sahillerini abluka altına aldığını dile getirmiş, Fransız vatandaşların mağduriyetinin giderilmesi ve emniyetlerinin sağlanması hususunda da Napoli yönetimine tanınan sürenin yalnızca üç saat gibi kısa bir süre olduğuna dikkat çekmiştir. Böylelikle Palmerston, yakın zamanda gerçekleşen bu örnek ablukadan hareketle, kendilerinin Yunan hükümetine verdikleri süre ile Fransız amiralin Napoli yönetimine tanıdığı süreyi kıyaslamış, kendilerinin çok insafli davrandıklarını dile getirmiştir.⁶¹

İngiltere ile Yunan hükümeti arasında küçük bir sorun olmaktan çıkan Don Pacifico meselesinde, Lord Palmerston, Yunan sahillerinin abluka altına alınmasına bağlı olarak gerilimin tırmanmasını önlemek ve muhtemel bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek amacıyla abluakanın ilk dönemine dair bilgiler de vermiştir. Anlaşıldığına göre, ilk başlarda devletlerin ticari faaliyetlerinin sekteye uğramaması için abluka hemen uygulamaya konulmamış, sadece bazı harp gemilerinin ele geçirilmesi girişiminde bulunulmuştur. Ancak bu ani teşebbüsün neden olabileceği sonuçlar düşünülerek -kan dökülmesine sebebiyet vereceğinden- teslim olmaları beklenmiştir. Buna karşılık Yunan harp gemileri, bu talebe olumlu yaklaşmamışlardır. Dolayısıyla Palmerston, W. Parker'a Yunan tüccar gemilerine de el konulabileceğinin iznini vermiş ve bundan sonra bu gemilere buldukları iskelelerden ayrılmamaları ihtar edilmiştir. Ancak bu gemilerin umursamaz bir şekilde hareket ettiklerini aktaran Palmerston, gelişen durum üzerine, Parker'ın bazı gemileri ele

⁶⁰ *Lord Palmerston*, vr. 15b, sr. 13 - vr. 16b, sr. 10.

⁶¹ *Lord Palmerston*, vr. 16b, sr. 11 - vr. 18a, sr. 9.

geçirdiğini; ancak Yunan halkının zarar görmemesi için birçoğunun serbest bırakılarak vicdanlı hareket edildiğini vurgulamıştır⁶².

Yunan hükümeti ile olan münasebetlerin bu minvalde ilerlediği dönemde Palmerston, Fransa hükümetinden gelen arabuluculuk teklifini memnuniyetle, ancak belli şartlara bağlı olarak uygun bulduklarını belirtmiştir⁶³. Fransa'nın arabuluculuk teklifinin altında yatan sebep ise bu bölgede İngiltere'nin sahip olmak istediği rolü azaltmaktır. Zira Don Pacifico meselesi bağlamında Palmerston'un isteklerine karşılık Yunan hükümetinin aksi yönde bir tutum sergilemesi, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında etkili olan Fransa'yı doğal olarak endişelendirmiştir.

Arabuluculuk müzakereleri esnasında bir anlaşmazlık çıktığı ithamlarına karşı Palmerston, iddiaların yersiz olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki haklılığını, Londra'dan ayrılarak Paris'e dönen Fransız elçi Drouyn de Lhuy'ın Fransa millet meclisine sunduğu raporlarla ispat edebileceğinin de altını çizmiştir. Zira ona göre, D. de Lhuy müzakerelerle ilgili olarak onun düşüncelerine uygun bir şekilde hareket etmişti. Palmerston'un deyimiyle, Fransız elçi kendi meclisine İngiltere'nin tazminat davasından hiç bir şekilde vazgeçmeyeceğini ve bu suretle arabuluculuk sıfatıyla Atina'ya gönderilen Baron Gros'un asıl vazifesinin tazminat talebinin iç yüzünü araştırmak olmadığını ve yalnızca tazminat miktarını görüşmek olduğunu beyan etmiştir. Bununla beraber Baron Gros'un görüşmelerden çekilerek istifası durumunda müzakereler dolayısıyla ertelenen ablukanın tekrar icra edileceğini de eklemiştir⁶⁴.

Don Pacifico davası üzerine müzakereler devam ederken Londra'da Palmerston ile D. de Lhuy arasında görüşülen kararların T. Wyse'a iletilmesinde yavaş hareket edildiği iddiaları, Palmerston'un ciddi bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur. Zira muhaliflerin böyle düşünmelerinin sebebi, Fransa'nın başlangıçta Yunanlıları İngiliz iddialarını reddetmeye teşvik ettikleri düşüncesinin Palmerston tarafından benimsenmesiydi. Onlara göre Palmerston bu şekilde hareket ederek Fransızlardan intikam alırcasına rahatsızlık vermek istiyordu⁶⁵. Bu eleştirilere karşı kendini savunan Palmerston, Wyse ile olan 25 Mart tarihli konuşmasında Lhuy ile aralarında geçen görüşmeden çıkan kararı direkt olarak iletmediyse de bunu ima

⁶² *Lord Palmerston*, vr. 18a, sr. 9 - vr. 18b, sr. 13.

⁶³ *Lord Palmerston*, vr. 18b, sr. 13 - vr. 19a, sr. 2. Fransa'nın arabuluculuk teklifine karşın Palmerston'un ileri sürdüğü şartlar için ayrıca bkz. *Lord Palmerston*, vr. 19a, sr. 2-13.

⁶⁴ *Lord Palmerston*, vr. 19a, sr. 6 - vr. 20a, sr. 12.

⁶⁵ David Hannell, a.g.m., s. 498.

eden ifadeler kullandığını belirtmiştir. Ayrıca o, Atina'da devam eden müzakerelerde ortaya çıkan uyuşmazlığın bu gecikmeden dolayı değil, tazminat miktarının belirlenmesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Nitekim T. Wyse, Don Pacifico davası için 180.000 Yunan drahmisi ödenmesini önerirken, Baron Gros 150.000 drahmi verilmesi teklifinde bulunmuştur. T. Wyse süreci daha fazla uzatmamak ve Yunan tüccarları mağdur etmemek amacıyla, Yunan hükümetine karşı açılan daha önceki tazminat davalarının kabul edilmesi halinde, 150.000 kese akçenin ödenmesini kabul etmiştir. İlk başlarda bu teklife olumlu yaklaşan Baron Gros, bu düşüncesinden vazgeçmiştir; çünkü o, Don Pacifico'nun Portekiz'den alacaklı olduğu senetlerin de yağma sırasında yok olduğunu iddia etmiş, ancak Portekiz'le yapılan yazışmalar neticesinde bu durumun gerçeği yansıtmadığı kanaati hâsıl olmuştu. Bunun üzerine Baron Gros, T. Wyse'a ve Yunan hükümetine resmi bir yazı ileterek görevinden çekildiğini belirtirken,⁶⁶ Lord Palmerston bu gelişmeler hakkındaki tavrını şu ifadeleriyle ortaya koyuyordu:

“...bu cihetle bunun bu zâyî' olan senedât için iddi'â itdiği tazminin aslı olmayup becâ olmadığına benim dahi 'ilm ve ceznim hâsıl olmuş olduğundan bunun için Yunan hükümetinden mutâlebe olunan tazminâtın virilmesi-ne râzî olamam fakat bu maslahatın tekrâr tahkik olunmasına muvâfakat iderim ya'ni ba'de't-tahkik Portekiz Devleti'nin Paçifiko'ya vücûdu iddi'â olunan deyni tebeyyün ve tahakkuk eder ise bu deyni beher hâl Portekiz Devleti'nin ifâ itmesi lâzım gelür.”⁶⁷

Fransız memur Gros'un istifası üzerine İngiliz elçi Wyse'in ertelediği ablukayı tekrar uygulamaya koyması ve Yunan hükümetini tazminat ödemeğe mecbur bırakması hem Fransa'da hem de İngiltere'de kınanan bir hareket olmuştur. Bunun yanı sıra İngiltere'de yayımlanan *The Times* ve *Morning Herald* gibi gazetelerde çıkan bazı spekülasyon haberler, Palmerston'u Wyse'in tekrar ablukayı başlatması hakkında açıklamalar yapmaya itmiştir. Bunun haricinde, Palmerston'a karşı olanların dikkat çekici eleştirilerinden bir diğeri Don Pacifico davasında Palmerston'un takip ettiği diplomatik yöntemin İngiltere'yi Fransa ve Rusya ile bir savaşa sürükleyeceği endişesidir. Buna yanıt olarak Palmerston, iddiaların geçersiz olduğunu dile getirirken Atina'daki görüşmelerle ilgili haklılığını ispat etmek için Wyse'in Baron Gros'a sunduğu öneriye olduğu gibi yer vermiştir.⁶⁸

⁶⁶ *Lord Palmerston*, vr. 20a, sr. 12 - vr. 22b, sr. 9.

⁶⁷ *Lord Palmerston*, vr. 22a, sr. 6 - vr. 22a, sr. 11.

⁶⁸ *Lord Palmerston*, vr. 22a, sr. 12 - vr. 27a, sr. 9.

Palmerston, Don Pacifico davasına ilişkin konuşmasının sonlarında, Yunan hükümetine uyguladıkları ablukadan dolayı kendilerinden bir talepte bulunulmasının söz konusu olamayacağını, kaldı ki bununla ilgili gerekli tedbirleri aldıklarını ifade etmiştir. Daha sonra o, “*Hâsılı Yunan hükümetinden da‘vâ üldüğüm tazmîni aldım...*” ifadesiyle Yunan hükümeti ile aralarında husumete sebep olan Don Pacifico meselesinin arzu ettikleri bir biçimde sonuçlandırıldığını belirtmiştir⁶⁹. Neticede, 18 Haziran 1850’de Lordlar Kamarası’nda Don Pacifico meselesi nedeniyle kınamaya maruz kalan Palmerston, 25 Haziran 1850 tarihli ünlü konuşmasının ardından 46 güvenoyu toplayarak çoğunluğu ikna etmiş ve onu eleştirenlere karşı kendini güvence altına almıştır. Öte yandan Don Pacifico, davanın sonuçlanması üzerine Yunan hükümetinden 120.000 drahmi ve 500 pound elde etmiş ve yaşamının geri kalanını Londra’da geçirmiştir⁷⁰.

Sonuç

Diplomasinin yalnızca uluslararası politikada önemli rol oynamaya çalışan kudretli devletlerin siyasi tasarılarında değil, aynı zamanda milli menfaatlerini korumaya çalışan küçük devletler için de büyük önem arz ettiği görülmektedir. Bu noktada, bir devletin, takip edeceği iç ve dış siyasetin belirlenmesinde, hedefleri ile çıkarları arasında uyumluluğun bulunması kilit bir rol oynamaktadır.

Bir devletin bağımsızlığına karşın, dolaylı yöntemlerle iç işlerine müdahale edilmesi mümkündür. Bu doğrultuda, diplomasinin yer yer farklı amaçlar uğrunda ve değişik yöntemler ile kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, diplomatik ilişkilerde ciddi bir rol oynayan askeri güç, ikili ya da daha çok katılımın olduğu uluslararası meselelerde belirleyici rol oynayabilmektedir. Buna ek olarak, rakip devletlere gözdağı verebilmek amacıyla bir devlet, sahip olduğu donanması sayesinde ekonomik ve askeri gücünü kendi toprakları dışında teşhir edebilme imkânına sahip olabilmektedir. Bu hususa ilişkin olarak, 19. yüzyılın ortalarında Atina’da meydana gelen ve diplomatik krize dönüşen Don Pacifico meselesi, diplomasinin uygulanması açısından farklı bir yöntemini ortaya koymaktadır. Don Pacifico meselesinin halledilmesinde, Yunanistan ile diplomatik görüşmelerden netice alamayan İngiltere, donanma gücünden istifade ederek Yunan sahillerini abluka altına almış ve gunboat diplomasinin pratikte vücut bulmasına ortam hazırlamıştır.

⁶⁹ *Lord Palmerston*, vr. 28b, sr. 5 - vr. 29b, sr. 3.

⁷⁰ Joseph Jacobs, “Pacifico Case”, *The Jewish Encyclopedia*, Vol. 9, New York and Funk and Wagnalls Company, London 1905, s. 454.

Ele alındığı üzere Yahudi kökenli bir İngiliz vatandaşı olan Don Pacifico'nun maruz kaldığı olaylar, İngiltere ve Yunanistan arasında gerginliğe sebep olmuştur. Meselenin ortaya çıkışında onun mensup olduğu ırktan ziyade İngiliz vatandaşı olması ön plana çıkmaktadır. Nitekim Palmerston'un Don Pacifico meselesinde izlediği himayeci politika bu fikri desteklemektedir. İngiltere, mağdur olan Don Pacifico'nun yardım isteği üzerine teşebbüse geçmiş, Yunan hükümetinden bazı taleplerde bulunmuş, istenilen şartların yerine getirilmemesi üzerine Yunan sahillerini ablukaya almıştır. Donanma gücüne güvenen ve buna göre hareket eden İngiltere, Yunan hükümetine karşı başlattığı Gunboat Diploması yöntemiyle karşı tarafı zorlayıcı bir tavır sergilemiş ve sonuçta istediğini elde ederek Don Pacifico'nun mağduriyetini gidermeyi başarmıştır. İki devlet arasında sorun oluşturan bu mesele, Gunboat Diplomasının uygulaması bakımından iyi bir emsal teşkil etmektedir. Uygulanması esnasında, Fransa'nın tavassut vasfıyla araya girmesinden itibaren ablukaya ara verilmişse de ortaya çıkan gelişmeler ve Palmerston'un tutumu abluhanın devam etmesine neden olmuş ve olay İngiltere'nin arzuladığı şekilde sonuçlanmıştır. Bu bağlamda gunboat diplomasının, diğer bir deyişle, deniz gücünden istifade edilerek izlenen diplomatik bir yöntemin rakip devletler üzerindeki tesiri ortadadır.

Don Pacifico vakasında görüldüğü üzere Gunboat Diplomasının genel bir ifade ile -uygulanışı itibarıyla- abluhanın barış döneminde gerçekleşen versiyonu olduğu ifade edilebilir. Nitekim iki devlet arasında hukuki açıdan savaş durumu yoktur. Bu sebeple, Don Pacifico meselesi bağlamında ele alınan Gunboat Diploması, savaş durumunda gerçekleşen abluka uygulaması değildir. Dolayısıyla bu örnek, barış döneminde gerçekleşmesi ve İngiltere'nin güç gösterisinde bulunarak istediğini elde etmesi açısından farklı diplomatik bir yöntemi teşkil etmektedir. Neticede Lord Palmerston İngiltere'nin kalcı çıkarlarını hararetle bir şekilde savunmuş, bu uğurda Don Pacifico olayında olduğu gibi, vatandaşlarını korumaları gerektiği düşüncesini dile getirmiştir. Ancak onun bu düşüncelerinin bir arka planının olduğu da şüphesizdir. Nitekim Palmerston, görünüşte, izlemiş olduğu ince diploması ve milliyetçi konuşmaları ile İngiliz vatandaşlarının haklarının kararlı savunucusu olurken; diğer yandan İngiltere'yi bu bölgedeki nüfuzunu artıran ve muhafaza eden bir devlet statüsünde tutmaya çalışmıştır.

KAYNAKLAR

- Alan, Aygül Ernek, “Propaganda Aracı Olarak Ganbot Diploması” Gürdal Ülger (Ed.), *Propaganda Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler* içinde (83-98), Beta Yayınları, İstanbul 2015.
- Alden, John, *Representative British Orations with Introductions and Explanatory Notes*, The Knickerbocker Press, New York and London 1900.
- Anonim, *Lord Palmerston’un 1266’da Ecnebi Siyaseti Hakkında Yazdığı Metnin Tercümesi*, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Nr. Or. I-144
- Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık, Bursa 2009.
- Arkin, Marcus, “The Don Pacifico Affair”, *Hashalom: The Monthly Journal of The Kiva-zulu-Natal Jewish Community*, Vol. 18, No. 8, (May. 2014), ss. 3.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Bastick, Darwin F. ve Guy. M. Townsend, “Palmerston and Globe”, *Victorian Periodicals Newsletter*, No. 18, [Vol. 5, No. 4], (Dec. 1972), ss. 32-35.
- Benton, Lauren ve Lisa Ford, *Rage for Order: The British Empire and The Origins of International Law, 1800-1850*, Harvard University Press, 2016.
- British And Foreign State Papers*, 1849-1850, [2]. Vol. XXXIX, London: Harrison and Sons, St. Martin’s Lane, 1863.
- Brown, David, *Palmerston and the Politics of Foreign Policy, 1846-55*, Manchester University Press, Manchester 2003.
- Bulwer, Henry, *The Life of John Temple, Viscount Palmerston: with Selections from his Diaries and Correspondence*, Vol. I, 3rd. Edition, Richard Bentley New Burlington Street, London 1871.
- Cable, James, *Gunboat Diplomacy 1919-1979: Political Applications of Limited Naval Forces*, MacMillan Press Ltd., London 1981.
- Carabott, Philip, “State, Society and Religious “other” in the Nineteenth-century”, *Kampos: Cambridge Papers In Modern Greek*, No. 18, 2011, ss. 1-33.
- Çolak, Songül ve Metin Aydar, *İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston’un Nutku (25 Haziran 1850)*, İdeal&Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Dağ, Ahmet Emin, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü İngilizce-Fransızca-Türkçe*, Anka Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.
- Ferris, John, “SSTR as History the British Royal Navy Experience 1815-1930”, James

- J. Wirtz ve Jeffrey A. Larsen (Ed.), *Naval Peacekeeping and Humanitarian Operations -Stability from the Sea* içinde, (26-41), Cass Series: Naval Policy and History, Routledge, 2009.
- Gough, Barry M., “Forests and Sea Power: A Vancouver Island Economy, 1778-1875”, *Journal of Forest History*, Vol. 32, No. 3, (July 1988), ss. 117-124.
- Hannell, David, “Lord Palmerston and the ‘Don Pacifico Affair’ of 1850: The Ionian Connection”, *European History Quarterly*, Vol. 19, No. 4, (October 1989), ss. 495-508.
- Harcourt, Freda, “Disraeli’s Imperialism 1866-1868: A Question of Timing”, *The Historical Journal*, Vol. 23, No. 1, (March 1980), ss. 87-109.
- Hicks, Geoffrey, “Don Pacifico, Democracy and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850-1852”, *The International History Review*, Vol. 26, No. 3, (September 2004), ss. 515-540.
- Işık, Zekeriya, 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri, *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, S 2, (Aralık 2011), ss. 45-61.
- Jacobs, Joseph, “Pacifico Case”, *The Jewish Encyclopedia*, Vol. 9, Funk and Wagnalls Company, New York and London 1905.
- Kairofıylas, Giannis, *The History of Psiri District*, Filippotis Editions, Athens 2000.
- Koral, Özden, Gazze Deniz Ablukası (Silahlı Çatışma Hukuku ve Deniz Hukuku Bağlamında Bir Değerlendirme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, İstanbul, 2013.
- Langham, Raphael, *The Jews in Britain: A Chronology*, Palgrave MacMillan, Gordonsville 2005.
- Leira, Halvard, “A Conceptual History of Diplomacy”, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, Paul Sharp (Ed.), *The SAGE Handbook of Diplomacy* içinde (28-38), SAGE Publications Ltd, London 2016.
- Mandel, Robert, “The Effectiveness of Gunboat Diplomacy”, *International Studies Quarterly*, Vol. 30, No. 1, (March 1986), ss. 59-76.
- Mcmullen, Mary, British Public Opinion and The Origins of the Crimean War: The Impact of Public Opinion on Foreign Policy, 1830-1854, *Master of Arts, Department of History*, McGill University, 1973.
- Nicolson, Harold, *Diplomasi*, çev. Mete Ergin, Altın Yayınları, İstanbul 1970.

- Oppenheim, L., *International Law: A Treatise – Disputes, War and Neutrality*, Hersch Lauterpacht (Ed.), Orient Longsman Ltd., 7th Edition, Vol. 2, London 1952.
- Palmerston, Henry John Temple, Remarkd in the House of Commons, March 1, 1848, *Hansard's Paliamentary Debates*, 3rd Series, Vol. 97, Col. 122.
- Polm, Martijn, Comparisons with Imperial Rome in Early Twentieth-Century Britain and in the U.S. During the Bush Jr. Administration, Aggressive Foreign Policy by Unipolar Powers and the Lure of the Roman Empire, *Research Master Student Historical Studies*, Radbound University Nijmegen, 2016.
- Potyemkin, Vladimir ve Diğerleri, *Uluslararası İlişkiler Tarihi -Diplomasi Tarihi-*, Attila Tokatlı (Çev.), Evrensel Basım Yayın, C 1, İstanbul 2009.
- Roberts, David, “Lord Palmerston at the Home Office”, *The Historian*, Vol. 21, No. 1, (November 1958), ss. 63-81.
- Rubinstein, William D. -Michael A. Jolles-Hilary L. Rubinstein, *The Palgrave Dictionary of Anglow-Jewish History*, Palgrave MacMillan, 2011.
- Sar, Cem, “Devletler Hukukunda Deniz Ablukası”, *AÜSBFD*, C 17, S 3, Ankara 1962.
- Schmitt, Bernadotte E., “British Foreign Policy”, *Political Science Quarterly*, Vol. 39, No. 2, (June 1924), ss. 308-322.
- Sen, B., “Diplomacy in the Historical Perspective and Third World”, *Turkish Yearbook of International Relations*, No. XVI, Ankara 1976, ss. 72-98.
- Spanos, William V., “Culture and Colonization: The Imperial Imperatives of the Centred Circle”, *Boundary 2*, Vol. 23, No. 1, (Spring 1996), ss. 135-175.
- Tuncer, Hüner, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, DER Yayınları, 9. Basım, İstanbul 2013.
- Uygur, Fatma, “Fransız Büyükelçi Edouard Antoine Thouvenel ve İstanbul”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 17, S. 4, (Kasım 2014), ss. 353-378.
- Yılmaz, Sait, *Güç ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2008.